

NR 37/2015

**POSTAWY WOBEC ISLAMU
I MUZUŁMANÓW**

Znak jakości przyznany CBOS przez Organizację Firm Badania Opinii i Rynku 9 stycznia 2015 roku

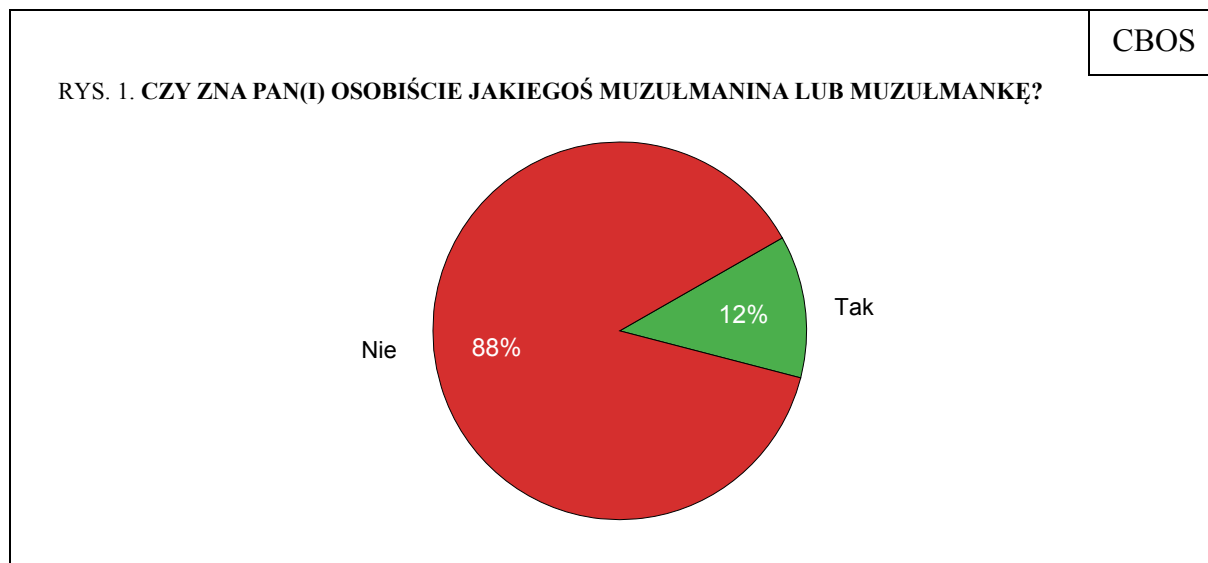

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Świętojerska 5/7, 00-236 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

Takie wydarzenia, jak atak na francuski tygodnik „Charlie Hebdo”, każdorazowo podnoszą napięcie między światem islamu i Zachodem oraz prowokują pytania o to, czy możliwa jest koegzystencja obu tych światów, czy islam przystaje do modelu demokracji liberalnej, a także – co być może najważniejsze – w jakim stopniu religia ta zawiera w sobie potencjał konfliktów przyjmujących w skrajnej formie postać wojen lub zamachów terrorystycznych. W badaniu¹ sprawdzaliśmy, jak na tle innych wyznań postrzegani są muzułmanie oraz czy w świadomości zbiorowej islam łączy się z takimi zjawiskami, jak nietolerancja, przemoc czy terroryzm. Interesowało nas również zagadnienie konfliktu kultur – z czego miałyby on wynikać i czy jest nieuchronny.

Na początku trzeba zaznaczyć, że wizerunek muzułmanów, jaki funkcjonuje w Polsce, jest w ogromnej mierze zapośredniczony, tzn. bazuje głównie na informacjach czerpanych z mediów, w małym stopniu zaś opiera się na bezpośredniej styczności z wyznawcami islamu, ponieważ, jak wynika z deklaracji, jej skala jest marginalna. Tylko około jednej ósmej badanych (12%) zna osobiście jakiegoś muzułmanina lub muzułmankę. Taką znajomość najczęściej deklarują osoby najlepiej wykształcone, respondenci uzyskujący najwyższe dochody *per capita* oraz nieuczestniczący w praktykach religijnych i identyfikujący się z lewicą. Niewykluczone, że kontakty te mają miejsce na ogół w czasie wyjazdów zagranicznych.

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (297) przeprowadzono metodą wywiadów bezpośrednich (face-to-face) wspomaganym komputerowo (CAPI) w dniach 5–11 lutego 2015 roku na liczącej 1003 osoby reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

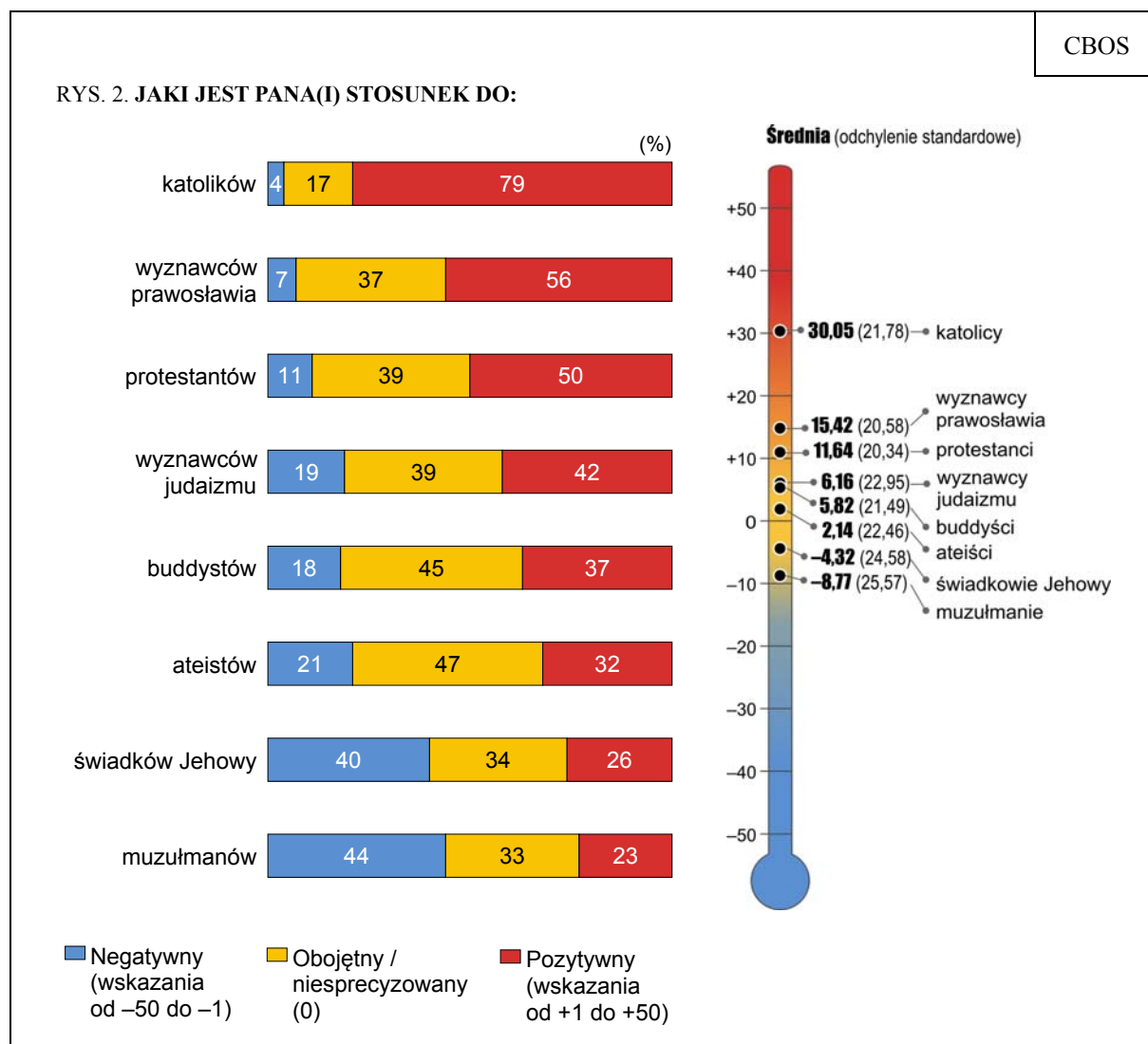

MUŻULMANIE NA TLE INNYCH WYZNAŃ

Badanych poprosiliśmy o określenie swojego stosunku do wyznawców różnych religii, a także do niewierzących, za pomocą skali nazwanej umownie termometrem, na którym temperatura – w zależności od nastawienia respondentów – przyjmowała wartości od „-50” do „+50” stopni, a wartość „0” oznaczała stosunek ambiwalentny lub niespecyzowany.

Muzułmanie spotykają się z najzimniejszymi uczuciami. Ponad dwie piąte Polaków (44%) ma do nich chłodny stosunek, a zaledwie jedna czwarta (23%) darzy ich ciepłymi uczuciami. Co trzeci badany (33%) jest wobec nich obojętny. Ogólnie rzecz biorąc, średnia temperatura uczuć do wyznawców islamu jest ujemna (-8,77). Interesujące, że chłodne odczucia przeważają również w odniesieniu do świadków Jehowy (średnia = -4,32). O ile jednak w przypadku muzułmanów wydają się one mieć źródło w potencjalnych skojarzeniach z przemocą czy terroryzmem, o tyle w przypadku świadków Jehowy mogą być skutkiem stylu agitacji, która bywa odbierana jako natarczywa. Istotnym elementem kształtującym odbiór różnych religii jest poczucie ich kulturowej bliskości oraz stopień rozpowszechnienia. Nie dziwi więc, że w Polsce najcieplej odbierani są katolicy (średnia = 30,05), a także – choć natężenie ciepłych uczuć nie jest już tak wysokie – wyznawcy innych odłamów chrześcijaństwa, czyli prawosławia (średnia = 15,42) i protestantyzmu (średnia = 11,64). Ciepłe uczucia przeważają nad chłodnymi również w odniesieniu do wyznawców judaizmu

(średnia = 6,16), buddystów (średnia = 5,82), a także do – relatywnie najczęściej odbieranych ambiwalentnie – ateistów (2,14).

Dla porównania – wśród mieszkańców Stanów Zjednoczonych² z najbardziej przychylnym odbiorem spotykają się Żydzi, katolicy i protestanci (średnie na skali od 0 do 100 wynoszą od 61 do 63), natomiast z najchłodniejszym – muzułmanie (średnia = 40) i ateści (41).

Na tle innych trochę bardziej przychylny, choć na ogół również chłodny stosunek do wyznawców islamu mają osoby najlepiej wykształcone, uzyskujące najwyższe dochody. Częściej są to także badani o poglądach politycznych lewicowych niż prawicowych czy centrowych. Postrzeganie różnych grup wyznaniowych pozostaje we wzajemnej zależności.

² Badanie Pew Research Center, więcej: http://www.pewforum.org/2014/07/16/how-religious-groups-view-one-another/pf_14-07-16_interreligiousrelations_totalratings1/

Pozytywne uczucia wobec wyznawców danej religii sprzyjają ciepłym uczuciom do wyznawców innych religii i odwrotnie – negatywne nastawienie również ze sobą współwystępuje. Stosunek do muzułmanów jest najsilniej skorelowany ze stosunkiem do wyznawców judaizmu (r Pearsona = 0,56), a także buddyzmu (r Pearsona = 0,44) i świadków Jehowy (r Pearsona = 0,46).

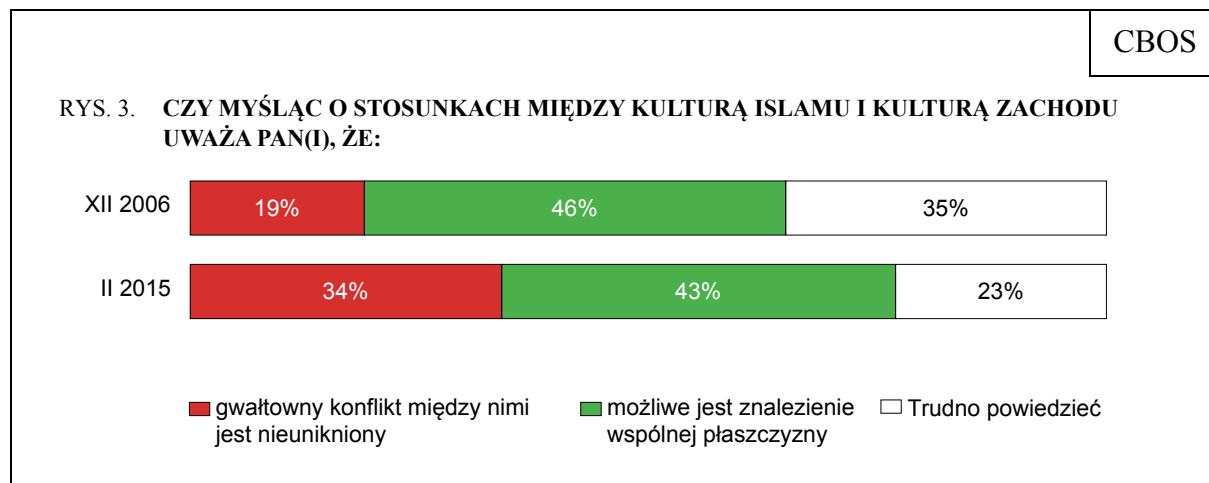
Warto dodać, że bezpośredni kontakt z muzułmanami ociepla w pewnej mierze nastawienie do wyznawców islamu, niemniej temperatura odczuć w tej grupie nadal pozostaje ujemna.

Tabela 1

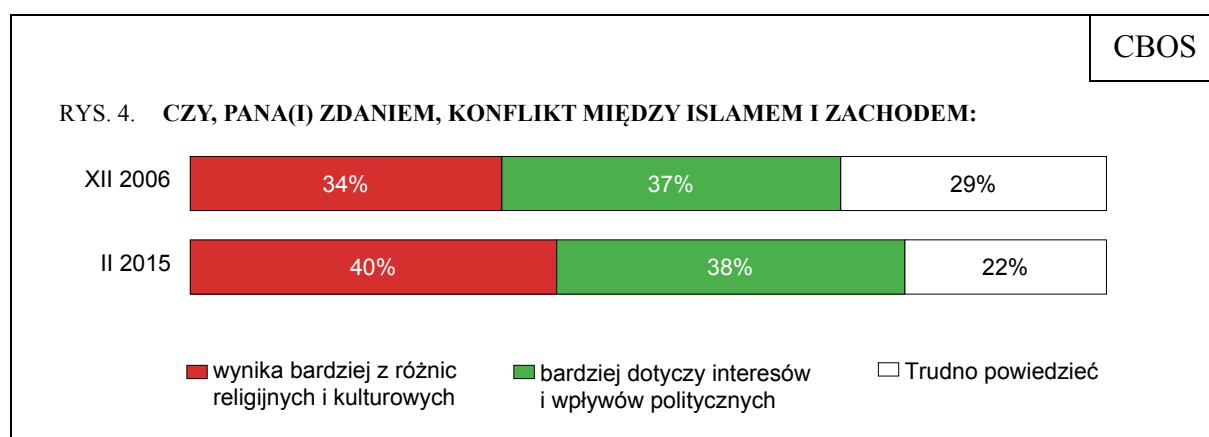
Deklarowana znajomość muzułmanów	Jak jest Pana(i) stosunek do muzułmanów?				
	Negatywny (wskazania od -50 do -1)	Obojętny / niesprecyzowany (0)	Pozytywny (wskazania od 1 do 50)	Średnia	Odchylenie standardowe
	w procentach				
Tak	38	29	33	-3,01	29,38
Nie	44	34	22	-9,67	24,82

KONFLIKT ŚWIATÓW

Czy – w przekonaniu Polaków – poważny konflikt między islamem a Zachodem jest nieunikniony? Opinie na ten temat są zróżnicowane, ale wariant optymistyczny przeważa nad pesymistycznym. Ponad dwie piąte badanych (43%) uważa, że możliwe jest znalezienie wspólnej, międzykulturowej płaszczyzny porozumienia, natomiast jedna trzecia (34%, w ciągu ostatnich ośmiu lat wzrost o 15 punktów) przewiduje, że poważny konflikt między światem islamskim i zachodnim jest nieunikniony.

Opinia publiczna jest podzielona w diagnozowaniu przyczyny napięć między islamem a Zachodem. Zdaniem dwóch piątych respondentów (40%) dotyczą one spraw fundamentalnych, tzn. wynikają głównie z odmiennych wartości – różnic religijnych i kulturowych. Według zbliżonej grupy badanych (38%) konflikt tych światów jest podsycany przede wszystkim przez realizację interesów gospodarczych i walkę o wpływy polityczne.

Przekonanie, że napięcie między światem islamskim i zachodnim wynika w większym stopniu z konfliktu interesów i walki o wpływy niż z różnic kulturowych, sprzyja poczuciu, że możliwe jest wypracowanie porozumienia. Z kolei badani upatrujący źródła napięć w różnicach między podstawowymi wartościami częściej przewidują, że poważny konflikt jest nieunikniony.

Tabela 2

Czy, Pana(i) zdaniem, konflikt między islamem i Zachodem:	Czy myśląc o stosunkach między kulturą islamu i kulturą Zachodu uważa Pan(i), że:		
	gwałtowny konflikt między nimi jest nieunikniony	możliwe jest znalezienie wspólnej płaszczyzny	Trudno powiedzieć
	w procentach		
– wynika bardziej z różnic religijnych i kulturowych	49	37	14
– bardziej dotyczy interesów i wpływów politycznych	29	62	9
Trudno powiedzieć	16	22	62

Gwałtowny konflikt między cywilizacjami relatywnie częściej niż inni przewidują młodszy respondenci, ankietowani z dużych miast, nieuczestniczący w praktykach religijnych,

częściej także badani identyfikujący się z lewicą lub prawicą niż osoby o orientacji centrowej. Poglądy polityczne kształtują również w pewnym stopniu to, gdzie lokowana jest przyczyna napięć. Osoby o orientacji lewicowej częściej wskazują na starcie interesów gospodarczych i politycznych, z kolei badani o poglądach prawicowych częściej mówią o różnicach wartości między kulturą Zachodu i islamu. Zwracają też uwagę pewne zróżnicowania związane z religijnością. Ankietowani uczestniczący w praktykach religijnych kilka razy w tygodniu, a także praktykujący 1–2 razy w miesiącu stosunkowo często upatrują przyczyn konfliktu w walce o wpływy polityczne, z kolei badani nieuczestniczący w praktykach religijnych częściej wskazują na konflikt podstawowych wartości. W tej ostatniej grupie dość popularne jest również przekonanie, że gwałtowny konflikt między światem islamskim i zachodnim jest nieunikniony.

Wśród respondentów deklarujących przynajmniej minimalne zainteresowanie polityką częstsze jest przeświadczenie, że napięcie między islamem a Zachodem dotyczy różnic kulturowych i religijnych, niż że wynika ono z określonych interesów politycznych, natomiast wśród osób w ogóle niezainteresowanych polityką przeważa (pomijając znaczny odsetek niemających zdania) to drugie uzasadnienie.

Tabela 3

Zainteresowanie polityką	Czy, Pana(i) zdaniem, konflikt między islamem i Zachodem:		
	wynika bardziej z różnic religijnych i kulturowych	bardziej dotyczy interesów i wpływów politycznych	Trudno powiedzieć
	w procentach		
Bardzo duże / duże	48	43	9
Średnie	45	40	16
Niewielkie	37	33	31
Żadne	19	35	46

CZY ISLAM JEST NAM WROGI?

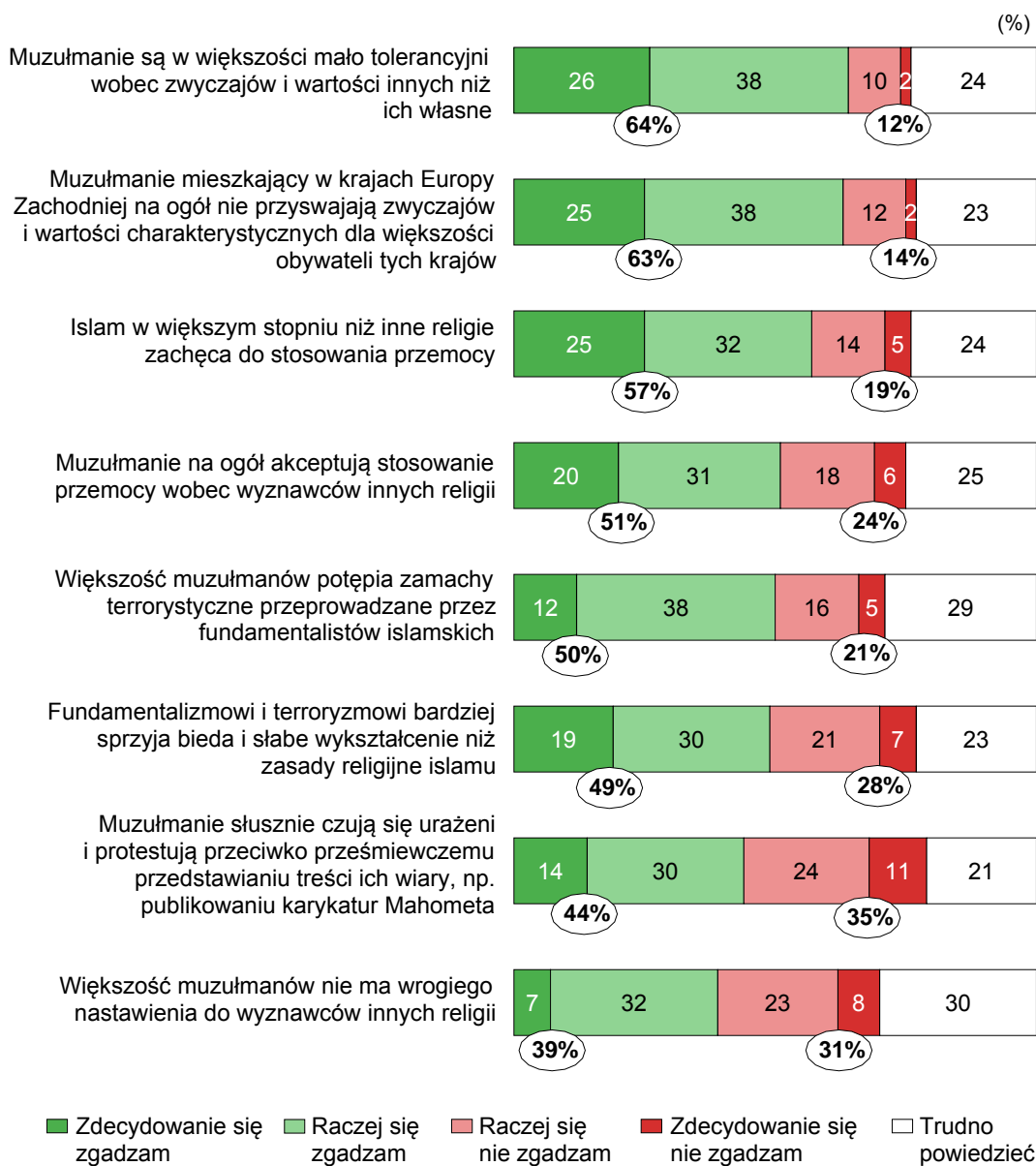
Fundamentalizm islamski sprawił, że islam zaczął kojarzyć się z wieloma negatywnymi zjawiskami – nietolerancją, przemocą, wojną i, przede wszystkim, z terroryzmem. Skojarzenie to zostało spotęgowane i utrwalone w świadomości społeczeństw zachodnich po zamachu na World Trade Center z 11 września 2001 roku. Chcieliśmy się dowiedzieć, jak w Polsce postrzegany jest islam i jego wyznawcy, jak dalece jego ekstremistyczne przejawy są uogólniane na odbiór muzułmanów jako większej zbiorowości.

Ankietowanych poprosiliśmy o ustosunkowanie się do ośmiu stwierdzeń na temat muzułmanów. Kierując się ich wymową można je podzielić na dwie grupy, co znajduje również potwierdzenie w wynikach analizy czynnikowej³. Pierwsza z nich to stwierdzenia, które wskazują na związek islamu z trudnościami w asymilacji, z nietolerancją, przemocą i terroryzmem. Niemal dwie trzecie badanych (64%) zgadza się z opinią, że większość muzułmanów jest nietolerancyjna wobec zwyczajów i wartości innych niż ich własne. Zbliżony odsetek (63%) wskazuje na problem asymilacji twierdząc, że mniejszości muzułmańskie mieszkające w krajach Europy Zachodniej nie przyswajają zwyczajów i wartości charakterystycznych dla większości obywateli tych krajów. Ponad połowa respondentów kojarzy islam z przemocą: 57% uważa, że religia ta zachęca do jej stosowania, a 51% – że muzułmanie na ogół akceptują stosowanie przemocy wobec wyznawców innych religii (nie zgadza się z tym odpowiednio: 19% i 24% badanych).

Drugą grupę stanowią stwierdzenia, które nie zawierają bezpośredniego związku islamu z przemocą, wyjaśniają terroryzm czynnikami pozareligijnymi oraz wykazują zrozumienie dla poczucia krzywdy muzułmanów, kiedy obraża się ich uczucia religijne. W przeświadczeniu połowy Polaków (50%) większość muzułmanów potępia zamachy terrorystyczne przeprowadzane przez fundamentalistów islamskich, natomiast przeciwnego zdania jest jedna piąta (21%). Niemal połowa (49%) zgadza się ze stwierdzeniem, że podatny grunt dla terroryzmu, czy też szerzej – ekstremizmu, w większym stopniu stwarza bieda i słabe wykształcenie niż same zasady religijne islamu. Kwestionuje to ponad jedna czwarta badanych (28%). Ponad dwie piąte Polaków (44%) podziela pogląd, że muzułmanie słusznie czują się urażeni, kiedy w prześmiewczy, obraźliwy sposób przedstawia się treści ich wiary, np. publikując karykatury Mahometa, natomiast ponad jedna trzecia (35%) nie podziela go. Silnie zróżnicowane są również opinie na temat stosunku muzułmanów do wyznawców innych religii. Blisko dwie piąte badanych (39%) sądzi, że większość muzułmanów nie ma wrogiego nastawienia wobec osób niewyznających islamu, natomiast niespełna jedna trzecia (31%) nie zgadza się z tym.

³ Analiza czynnikowa przeprowadzona metodą głównych składowych z rotacją Varimax. Miara KMO = 0,746. Procent wyjaśnianej wariancji wynosi 54 (przez I czynnik – 29%, przez II czynnik – 25%).

RYS. 5. CZY ZGADZA SIĘ PAN(I) Z NASTĘPUJĄCYMI STWIERDZENIAMI CZY TEŻ NIE?

Warto prześledzić różnicowania postaw wobec islamu i muzułmanów w ujęciu zbiorczym. Na podstawie uzyskanych wyników utworzyliśmy syntetyczny wskaźnik postrzeganego związku islamu z nietolerancją, trudnościami w asymilacji, przemocą i terroryzmem. Uwzględnia on średnie wartości odpowiedzi respondentów na wszystkie powyższe pytania łącznie, na skali od 1 do 5 („zdecydowanie się zgadzam”, „raczej się zgadzam”, „trudno powiedzieć”, „raczej się nie zgadzam” i „zdecydowanie się nie zgadzam”). Im wyższa jest wartość tego wskaźnika, tym silniejsze przekonanie, że muzułmanie aprobują przemoc, są nietolerancyjni, nie chcą się asymilować, przesadnie reagują na

publikacje odnoszące się do treści ich wiary, a islam sprzyja terroryzmowi. Wartości bliższe 1 wskazują na bardziej pozytywny wizerunek islamu i słabsze skojarzenia między nim a wymienionymi wyżej zjawiskami. Średnia wartość wskaźnika wynosi 3,19 (odchylenie standardowe=0,60), co, ogólnie rzecz biorąc, oznacza stosunek ambiwalentny z tendencją do przypisywania islamowi pewnych cech antagonistycznych. W celu uproszczenia prezentacji wartości zostały tak przeliczone, aby tworzyły skalę od 1 do 3.

Nieantagonistyczne postrzeganie muzułmanów wyraźnie zależy od bezpośredniej styczności z nimi. Osoby deklarujące osobisty kontakt z muzułmanami na ogół nie wiążą islamu z takimi negatywnymi zjawiskami, jak przemoc, terroryzm, a ponadto wykazują większe zrozumienie na reakcję oburzenia, którą wywołują wśród muzułmanów publikacje obrażające treści ich wiary. Jako pewne zagrożenie postrzegają islam relatywnie częściej respondenci mający nie więcej niż 44 lata (zwłaszcza w wieku od 18 do 34 lat) niż starsi. Wyróżniają się pod tym względem także osoby z wykształceniem średnim. Nieco rzadziej są to natomiast badani o poglądach centrowych niż identyfikujący się z lewicą czy też z prawicą.

Tabela 4

Zmienne		Stosunek do islamu i muzułmanów – percepcja konfliktowego potencjału			
		1) Islam nie stanowi zagrożenia	2) Stosunek ambiwalentny	3) Islam stwarza zagrożenie	Średnia
		w procentach			
Ogółem		32	18	50	3,19
Wiek	18-24 lata	25	16	59	3,28
	25-34	28	14	58	3,29
	35-44	29	13	58	3,18
	45-54	39	18	42	3,17
	55-64	34	17	49	3,15
	65 lat i więcej	35	28	37	3,11
Wykształcenie	Podstawowe lub gimnazjalne	33	32	35	3,06
	Zasadnicze zawodowe	30	25	45	3,16
	Średnie	30	11	60	3,31
	Wyższe	36	7	57	3,19
Poglądy polityczne	Lewicowe	33	8	59	3,21
	Centrowe	37	19	44	3,13
	Prawicowe	29	12	59	3,27
Deklarowana znajomość muzułmanów	Tak	53	8	39	2,97
	Nie	39	19	52	3,23

Sposób postrzegania niebezpieczeństw związanych z islamem kształtuje w dużym stopniu wizję jego relacji z kulturą zachodnią. Silniejsze poczucie, że islam stwarza pewne

zagrożenie, jest powiązane z przekonaniem, że źródłem napięć między kulturami jest spór dotyczący fundamentalnych wartości i że gwałtowny konflikt jest nieunikniony (średnie wartości wskaźnika wynoszą odpowiednio: 3,42 i 3,48). Z kolei osoby, które nie przypisują islamowi antagonistycznych właściwości, na ogół uważają, że konflikt między nim a Zachodem dotyczy przede wszystkim spraw gospodarczych i politycznych, a tym samym możliwe jest znalezienie płaszczyzny porozumienia (średnie wartości wskaźnika w każdej z tych grup wynoszą 3,00).

Tabela 5

Stosunek do islamu i muzułmanów – percepcja konfliktowego potencjału	Czy, Pana(i) zdaniem, konflikt między islamem i Zachodem:		
	wynika bardziej z różnic religijnych i kulturowych	bardziej dotyczy interesów i wpływów politycznych	Trudno powiedzieć
	w procentach		
1) Islam nie stanowi zagrożenia	28	55	17
2) Stosunek ambiwalentny	22	30	48
3) Islam stwarza zagrożenie	57	29	14
Średnia wartość wskaźnika	3,42	3,00	3,12

Tabela 6

Stosunek do islamu i muzułmanów – percepcja konfliktowego potencjału	Czy myśląc o stosunkach pomiędzy kulturą islamu i kulturą Zachodu uważa Pan(i), że:		
	gwałtowny konflikt między nimi jest nieunikniony	możliwe jest znalezienie wspólnej płaszczyzny	Trudno powiedzieć
	w procentach		
1) Islam nie stanowi zagrożenia	21	63	16
2) Stosunek ambiwalentny	19	36	45
3) Islam stwarza zagrożenie	50	33	17
Średnia wartość wskaźnika	3,48	3,00	3,14

Warto również dodać, że to, jak postrzegamy islam w kontekście jego konfliktowego potencjału, pozostaje w silnym, istotnym statystycznie związku z nastawieniem do muzułmanów (r Pearsona = $-0,51$). Im silniejsze skojarzenie islamu z czymś, co, mówiąc ogólnie, jest nam wrogie i nam zagraża, tym chłodniejszy, bardziej zdystansowany stosunek do muzułmanów. I odwrotnie: nieantagonistyczne myślenie o islamie sprzyja cieplejszym uczuciom wobec jego wyznawców.

W Polsce stosunek do muzułmanów jest relatywnie chłodny. Takiemu nastawieniu sprzyja występujące u znacznej części badanych skojarzenie islamu i zbiorowości jego wyznawców z niechęcią do asymilacji, nietolerancją, przemocą czy terroryzmem. Warto podkreślić, że zarówno te negatywne konotacje, jak i pewna niechęć do muzułmanów są w jakimś stopniu kształtowane przez brak bezpośredniej styczności z nimi. Osobista znajomość nie tylko ociepla stosunek do muzułmanów, ale też sprawia, że mniej krytycznie postrzega się tę religię, czy szerzej – kulturę, nie utożsamiając z nią tego, co charakterystyczne dla ekstremizmów. Ponieważ bezpośredni kontakt z muzułmanami jest w naszym kraju sporadyczny, większość Polaków wyrabia sobie opinie na podstawie informacji pojawiających się w mediach, które – nieco generalizując ich przekaz – dotyczą na ogół zamachów terrorystycznych lub wojny. Mając zaś wyłącznie taki punkt odniesienia trudno daną kulturę jednoznacznie lubić i nie mieć co do niej obaw. Warto jednocześnie zaznaczyć, że mimo iż w ciągu ostatnich lat wzrosło przekonanie, że konflikt między światem islamskim i zachodnim jest nieunikniony, to przeważająca część badanych nadal uważa, że możliwe jest wypracowanie płaszczyzny porozumienia.

Opracował
Michał FELIKSIAK